

לקט פניני הרב

על

פרשיות השבוע

ספר בראשית – פרשת תולדות

מאת

הרב יוסף דוב הלוי

סולובייצ'יק זצ"ל

נאסף ע"י מנחם יהודה נוסבאום

מ--:

מסורה – מאסף תורני - איחוד הקהילות החרדיות באמריקה

בית יצחק – קובץ תורני – ישיבת רבנו יצחק אלחנן

YU Torah

ספרי הרב צבי שכטר שליט"א:

נפש הרב

מפניני הרב

דברי הרב

ומעוד מקורות כפי שצוין בראש כל קטע שנלקט

ירושלים תובב"א

תשפ"ד – מהדורה שניה

(א) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֹת יִצְחָק:

מתוך: עמודו של עולם – עמ' קצב-קצג

דמיונו של יצחק לאברהם

רש"י (בראשית כה, יט) מספר לנו כי קלסתר פניו של יצחק דמה לזה של אברהם, משום שליציני הדוד היו אומרים כי לא אברהם הוא אביו. "מה עשה הקדוש ברוך הוא? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל: אברהם הוליד את יצחק".

מעניין רש"י (לבראשית כא, ז) מדבר גם במקום נוסף על רכילות מרושעת כגון זו שנאמרה כנגד אברהם ושרה. "ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו" (בראשית כא, ז). הנשים הביאו את תינוקותיהן ושרה היניקה את כולם. הנשים הלכו רכיל ואמרו כי שרה לא הייתה אמו של יצחק, שהיא מצאה ילד שננטש ואימצה אותו כבנה.

שני סוגים של שמועות הופצו ברבים: לפי האחת התינוק לא היה בנם של שרה ואברהם, ולפי האחרת שרה הייתה אמו אך אברהם לא היה אביו. מדוע שמה התורה את לכה לדברי רכיל מכוערים אלו שברו שונאיהם של אברהם ושרה? התורה צריכה הייתה להתעלם מהם. לפחות אחת מן השמועות, אף שכולה כזב, לא הייתה אבסורדית; האחרת הייתה הבל מוחלט. היה היגיון כלשהו בשמועה שלפיה לא היה יצחק בנם של שרה או של אברהם. אברהם ושרה היו זקנים

מכרי לזכות בפרי בטן. השמועה השנייה הייתה שטות גמורה, וזאת משתי סיבות. ראשית, אישה מאבדת את יכולתה להרות בשלב מוקדם יותר בחיים מן השלב שבו מאבד הנכר את יכולתו להוליד. שנית, אברהם יכול היה להוליד, כפי שעולה מן העובדה שהוא זכה לבן, ישמעאל, מקשריו עם הגר. הייתה זו שרה שלא יכולה הייתה להרות.

כשאנו קוראים את סיפור חייו של אברהם, אנו מתרשמים שהוא זכה לכבוד רב מצד מכיריו ושכניו. אנו קוראים על בני חת ועל קניית מערת המכפלה (בראשית כג); הם פנו אל אברהם בכבוד ובהערצה. אבימלך, שהכיר בכך שאברהם איננו אדם רגיל, ביקש ממנו לחתום על הסכם של אי-התקפה (בראשית כא, כב-לכ). אין אנו מגלים שום ביטוי של חוסר כבוד או של עוינות. ואם כן, מדוע סבבו להם דברי רכילות מכוערים אלו על אודות לידת יצחק?

בני האדם לא התנגדו להשקפת העולם של אברהם, לדרך חייו המיוחדת או לתורתו המוסרית. אדרבא, הם עמדו לפניו ביראת כבוד. אך כך היה כל עוד האמינו כולם כי כל זה ימות עם אברהם, כי אין לו יורש רוחני וכי לא יהיה מי שיעמוד אחריו וימשיך את המסורת. אך כאשר נולד יצחק החלו לשנות את יחסם. אורח חייו של אברהם לא היה מעתה רק רעיון של אדם זקן אחד; יש בו דינמיות, חיים, תעוזה. הם ידעו כי יצחק הצעיר ידבק במסורת וימשיך לשאת אותה, והם הביטו בעין רעה על אפשרות זו; הם לא רצו בשושלת רוחנית רצופה. הם החלו להפיץ שמועות זדוניות.

(ב) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק:

מתוך: חמש דרשות [מהדורה א] – עמ' נח-נט

מאומץ, כי הרי לא אברהם ולא שרה יכולים להוליד בן; שניהם עקרים וגורל שניהם להשאר ערירים. בפרשת תולדות מדוח רש"י רכילות אחרת בשם ליצני הדור (בפרשת וירא לא קרא רש"י להולכי רכיל אלה בשם ליצני הדור; סתם: שהיו אומרים, כי מאבימלך נתעברה שרה: יצחק הוא, ואמנם, בנה של שרה, אבל אברהם איננו אביו).

השוני בין שני סוגי הרכילות הוא פשוט: הרכילות הראשונה, למרות היותר שקר ודוני ומלא ארס, לא היתה אבסורד; היא היתה הגיונית; שקר יכול לפעמים להיות הגיוני. אברהם זקן, שרה זקנה, הלא זהו דבר בלתי־טבעי שאנשים בגילם המופלג יולידו בנים. הלא שרה עצמה צעקה: „אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן“. האנשים שבדד את העלילה לא האמינו בנסים ורצו להסביר הכל בדרך הטבע. יוצא, איפוא, כי ההסבר של „אסופי“ היה הגיוני ביותר. לפיכך אין רש"י מכנה אותם ליצנים, אלא אומר סתם „שהיו אומרים“.

הרכילות השניה לא היתה רשעות ודונית בלבד, אלא גם אבסורדית ומלאה ניגודים, פשוט שטויות. כולם ידעו, כי באמת היה אברהם מסוגל להוליד בנים — הרי ישמעאל היה בנו מהגר. האשמה היתה בשרה, כמו שכתוב: „ותהי שרי עקרה אין לה ולד“. שנית, בגיל מסויים קשה יותר לאשה, מאשר לאיש להוליד בנים. אם אפשר לשרה להיות אמו של יצחק, בודאי שאפשר לאברהם להיות אביו. לשון הרע כזאת היתה ליצנות פשוטה ושיגעון, לפיכך קורא רש"י לאנשים שהפיצו את לשון־הרע הזאת לא רק שקרנים, כי אם אנשים בעלי שכל עקום.

אלה תולדות יצחק בן אברהם

על הפסוק: „מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוני“, אומר רש"י: „בנים, לשון רבים. ביום המשתה הביאו השרות את בניהן עמהן והניקה אותם שרה. שהיו אומרות: לא ילדה שרה, אלא אסופי הביאה מן השוק“. בפרשת תולדות, על הפסוק: „אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק“, מספר רש"י שוב: „לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו. מה עשה הקב"ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל שאברהם הוליד את יצחק“.

מעולם לא הכנתי, מדוע מטפלים רש"י וחז"ל ברכילות ודונית ולשון־הרע ארסי, אשר יושבי־קרנות הפיצו אודות אברהם ושרה? גם הפסוק עצמו, אשר מקצר כל כך בגופי תורה, הוסיף מילים כדי להזים את הרכילות. יש דברים בנו.

רש"י מביא, כי מתנגדיו של אברהם השתמשו בשני סוגים של לשון־הרע. בפרשת וירא מספר רש"י, כי אמרו, שיצחק הוא אסופי, תינוק

ג) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק:

מתוך: בכה תבכה בלילה - עמ' - קצ-קצג

זכות אבות וברית אבות

ריבונו של עולם אהב את אברהם. ואז נולד לאברהם בן. הפסוק אומר: "אברהם הוליד את יצחק" (בראשית כה, יט), וחז"ל למדו מכאן: "שהיה קלסתר פניהם דומין זה לזה" (תנחומא תולדות א). וכיוון שיצחק גם אימץ את דרך אברהם, הקב"ה העביר את אהבתו שהיתה מופנה כלפי אברהם, אל בנו יצחק. לאחר מכן העביר הקב"ה את אהבתו כלפי יעקב, ואחר כך לראובן ולשמעון, כך עד לרורו של יחזקאל, עד לחורבן בית ראשון.⁸⁵

היחסים בין הקב"ה לכנסת ישראל הם מוחלטים וחובקי כל, ללא סייג וללא שיוור. בין היהודי לבוראו ישנה אהבה טהורה ומוחלטת. אי אפשר להרוס אהבה זו, אי אפשר לשככה או לשנותה. כך לגבי היחס שבין היהודי היחיד לקב"ה; וקל וחומר כאשר מדובר על היחס בין כנסת ישראל לקב"ה. להבנת הקרבה המיוחדת שבין הקב"ה לכנסת ישראל ניעזר בדבריו של רבנו תם. הגמרא במסכת שבת (נה ע"א) אומרת שבימי יחזקאל כבר "תמה זכות אבות". זכות אבות אינה יכולה לשמש עוד עזר עבורנו לדוננו לכף זכות. הקב"ה לא יוסיף עוד לשאת את חטאותינו, רק משום שאנו זרע אברהם אוהבו. ואולם, יש להקשות: אם תמה זכות אבות, מדוע בכל תפילותינו אנו מתייחסים לקב"ה כ"אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב"? לכאורה אנו מזכירים ביטויים אלו כדי לבקש מהקב"ה שיחוס עלינו למרות חטאינו, בזכות אבותינו, אברהם, יצחק ויעקב. אם תמה זכות אבות, לכאורה עלינו לשנות את תפילת שמונה עשרה! על כך משיבים התוספות שם (ר"ה ושמואל): "אומר רבנו תם, ריכות אבות תמה. אבל ברית אבות לא תמה".

85. עיין בגמרא שבת נה ע"א, שם יש מחלוקת מתי בדיוק נסקה זכות אבות.

מנין יודע רבנו תם שברית אבות לא תמה? הוא לומד זאת מהפסוקים בספר ויקרא: וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר... ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא טאטוים ולא נעלמים לכלתם להפיר בריתי אתם וישראל כו, טב-טד).

מהפסוקים הללו עולה שברית ה' עם ישראל תישאר לנצח, גם אחרי שייצאו לגלות. ההוכחה הטובה ביותר לכך שברית אבות לא תמה, היא פנייתנו מדי שנה בברכת זכרונות בתפילת ראש השנה לקב"ה שיזכור את הברית שכתב עמנו. רעיון הברית כקיים לעד מוזכר בפסוקים הנאמרים בו: "טרף נתן ליראיו, יזכר לעולם בריתו"; "וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעורייך, והקימותי לך ברית עולם". זהו הנושא של ברכת זכרונות: זכרון נצחי מעולם ועד העולם, ללא הפסקה וללא קץ. ברית אבות היא חלק מזכרוננו הנצחי של ריבון העולם, ולכן תישאר לנצח. "תמה זכות אבות": הקב"ה אהב את אבותינו, אברהם, יצחק ויעקב, אך האהבה הזו לא הגיעה אלינו. אנו לא המשכנו את דרך האבות. טימאנו את עצמנו בחטאים. בימי החורבן, קלסתר פנינו כבר השתנה לחלוטין, ושוב לא היה דומה לדיוקנם.

ברם, בכל הנוגע ל"ברית אבות", המצב שונה לחלוטין. כאן אין מדובר באהבה בלבד, אלא בהתחייבות, כעין חוזה. אם תתמתי על חוזה עם חברי, ובו התחייבנו לסייע איש לרעהו ככל יכולתנו, גם לאחר שאחד מאתנו ימות – אזי לאחר מות חברי, חובה עליי לסייע למשפחתו ככל יכולתי. זוהי ברית אבות: התחייבות שלעולם לא תישכח. זהו מובנה של "ברית".

זו משמעות דבריו של רבנו תם. יש לנו זיקה כפולה לקב"ה דרך אבותינו. ראשית, ישנה זכות אבות. הקב"ה פשוט אהב את אבותינו. "אהבתי אתכם, אמר ה'" (מלאכי א, ב). הנביא עצמו קובע שהקב"ה אהב את אברהם, יצחק ויעקב: "הלוא אח עשו ליעקב נאם ה', ואהב את יעקב, ואת עשו שנאתי" (שם, ב-ג). הקב"ה אהב את האבות ואת זרעם. זוהי זכות אבות. אך זכות זו אינה עומדת לנו לנצח. תמה זכות אבות.

ה) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(כב) וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַיִּתְאַמְרוּ אִם פֶּן לְמִה זֶה אָנֹכִי
וַיִּהְיֶה לְדָרֶשׁ אֶת ה'.

מתוך: מפניני הרב [מהדורה ב] – עמ' שנו

ד) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(יט) וַאֲלֵה תוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק;

מתוך: מפניני הרב [מהדורה ב] – עמ' שמז

פרשת תולדות: ויתרוצצו הבנים בקרבה. אנשים טועים כשחושבים ששנאת הערבים ליהודים התחילה בתחילת התנועה הציונית, ושאנטישמיות תלויה בטעמים פולטיים וכלכליים וכו'. דאין זה נכון, דכבר מקודם לידת יעקב ועשו כבר היה אז טבע זה טבוע בהם, [וכדכתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה, שהיו מריבים זה עם זה], שהלכה בידוע שעשו שונא ליעקב, מפני שהבדל עקרוני וסתירה גמורה יש בין קודש לחול, והיהודי תמיד שונה הוא מהנכרי ו"כנסת ישראל" שונה היא מכל עם ולשון, והיא מהווה יחידה מיסטורית, ונעלה, מיטפיזית, ושמימית בפני עצמה, ואינה זהה עם המושג של "שותפות", שהוא רק קיבוץ של הרבה בני אדם. ונפקא מינא לדינא יש ביניהם לגבי קרבנות, שאם כל היהודים בזמן אחד יתקבצו יחד ויביאו קרבן ביחד, לא יהיה דינו כקרבן ה**צבור** אלא רק כקרבן ה**שותפים**, דהצבור של כנסת ישראל כולל הרבה יותר מאשר קבוץ כל הפרטים והיחידים אהדדי [עיין מש"כ בזה בספר נפש הרב (עמ' נ"ג"א)], וצריכים להבין את המושג הזה של "כלל ישראל" כדבר שונה לגמרי, וכדכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. (על פי מאמרו של ד"ר הלל זיידמאן, ז"ל, באלגעמיינער זשורנאל, עש"ק פרשת תולדות, שנת תשנ"ה).

אלה תולדות יצחק בן אברהם,

אברהם הוליד את יצחק, רש"י בריש פרשת תולדות עומד על זה שיש כפילות בלשון הפסוק, וביאר שמה האבן עזרא, דסיפיה דקרא ר"ל שאברהם גידך וחינך את יצחק. וזהו ענין החשיבות הגדולה שראו רז"ל במצות כבוד אב ואם עד שהפליגו לומר שכמעט שאי אפשר לשום בן אדם לקיים מצוה זו במלואה, שכל אב צריך שימש **כרבי** לבנו, או ללמדו דינים, או ללמדו מידות, וחובת הכבוד כלפי ההורים הוא מפני כך שהם מסרו לבניהם את כל המסורה של התורה והמצוות. וההבטחת ואעשך לגוי גדול יכולה להתפרש דקאי אתלמידיו של אברהם. אך בהך נבואה דלזרעך אתן היתה בשורה חדשה – שהגוי הגדול יהיה מהבנים הביולוגיים שלו ממש.

ו) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(כה) וַיֵּצֵא הָרֵאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי בְּלוֹ בְּאֶרֶת שַׁעַר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֶשָׂו:
(כו) וְאַחֲרָי כֵּן יָצָא אַחִיו וַיְדוּ אַחֲזָת בְּעֵקֵב עֶשָׂו
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּצְחָק בֶּן שָׁנָה בְּלִדְתָּ אֹתָם:

מתוך: דברי הרב – עמ' שיא

ענין 'הבכורה' אצל האבות

אצל האבות היה בענין הבכורה משום חלות שם של "גדול האחים", ואשר מהאי טעמא היה יעקב הבכור ולא עשו, כי אף שעשו נולד תחילה, מכל מקום דבר ברור הוא שיעקב היה גדול האחים. ואף שלגבי הזכות הממונית של פי שנים אין להאב רשות להחליף ולבכר את בן האהובה וכו', מכל מקום בירושת המלכות הרי חזינן שהיה תלוי בדעתו של דוד לקבוע קודם מותו איזה מבניו יירשנו, וכן הכא שהאב הוא הבעה"ב לקבוע איזה מבניו יקרא בשם הבכור, כלומר, גדול האחים.

(ז) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(כו) וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אַחִיו וַיְדוּ אַחֲזָת בַּעֲקֵב עֶשָׂו
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּצְחָק בֵּן שָׁשִׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם:

מתוך: חזון ומנהיגות – עמ' נט-ו

”וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב”

יעקב אבינו לא היה תמיד אדם עצמאי. לעיתים קרובות היה נתון למרותו של אחר, לעיתים אדם רב עוצמה ולעיתים חברה שחיוו נארגו לתוכה. קיומן של המשפחות החברות בקהילת הברית השתרג לא אחת בקיומה של ישות אחרת, שרגלה בערכים המנוגדים בתכלית לאלו שייצגו אבותיה של קהילת הברית. יעקב שהה בבית לבן עשרים שנה, שם עבד למענו כעבד. רכושו וניהולו היו חלק מאלו של לבן. כשחזר לארץ כנען פחד מאחיו עשו וניסה לשכך את רגשי הנקמה שבערו בו על ידי מתנה נדיבה שהציע לו. בסופו של דבר נאלץ לרדת למצרים, שבה צריכים היו כל אנשי ביתו להתרגל לחברה טכנולוגית רבת עוצמה.

כאשר חייו של יעקב אבינו נכרכו בקיום אחר, כאשר הוא היה תלוי בגורמים חיצוניים, הוא או קהילת הברית הופיעו בשם יעקב, שם המסמל תלות, נאחזות והיגררות. ”ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב” (בראשית כה, כו). כאשר ידו של אב האומה אוחזת בעקבו של אחר, שמו הראוי לו הוא יעקב. אין הוא חופשי כאשר לקביעת גורלו ועיצוב ייעודו.

הרמב”ן (בראשית לה, י ד”ה שמך; שם מו, ב ד”ה ויאמר) כבר אמר כי בניגוד לשינוי השם מאברם לאברהם, השם ישראל ”מוסף על יעקב, לא שיאסר להיקרא יעקב”. מרגע זה ואילך הוא נקרא בשני השמות. הרמב”ן מוסיף ואומר כי שני השמות משקפים שני ייעודים שונים, שני תפקידים שונים שיהיה על קהילת הברית למלא. יעקב וישראל אינם רק שמותיו של אדם אחד, אלא שמות קיבוציים המתייחסים אל הקהילה ככזו. אנחנו אומרים ”כנסת ישראל” אך גם ”בית יעקב”.

השם ישראל מייצג את היהודי החופשי, זה שהשליך מעליו את עבותות הכניעה והשעבוד, היהודי הגאה היוצא למלחמה כנגד אויביו ומביס אותם, היהודי היוצא כשירו על העליונה ממפגשו עם היריב המסתורי בלילה ארוך, בלילה מלא בדידות. יריבו אכן הודה כי אב הברית גבר עליו: ”לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם א־להים ועם אנשים ותוכל” (בראשית לב, כח). יהודי חופשי ורכ כוח הוא ”ישראל”, יהודי התלוי באחרים הוא ”יעקב”. לא ייפלא אפוא על שהתורה אומרת כי ”יעקב” חי במצרים שבע־עשרה שנים. לא ניתן לומר על ישיבתם של בני ישראל במצרים שהייתה זו תקופה של זוהר וכבוד. היה זה בלתי נכון לומר כי ”ישראל” ישב בארץ מצרים במשך שבע־עשרה שנה.

ז) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(כז) ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה
ויעקב איש תם יושב אהלים:

מתוך: דף קשר – ישיבת הר עציון - פרשת תולדות, תשנ"ו, גליון מספר 522

ישיבת הר עציון - בית המדרש הירושלמי

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל

איש ציד ואיש תם *

בפרשת תולדות אנו קוראים על ההבדלים שבין יעקב ועשו כפי שמתבטא בפסוק "ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים".

מה פשר הביטוי יודע ציד? בפשטות הכוונה לצייד. אבל עמקות הביטוי מכוונת לאדם הנלחם בלהט ובעוז את מלחמות החיים, המרגיש שדבר אינו מגיע ללא מאבק, אלא כחי ועצם ידי עשה לי את כל החיל הזה. אדם הנשען על חרבו וקשתו. עשו הוא "איש צייד".

גם האדם המודרני הוא איש צייד - הוא נאבק להיות עצמאי, מספק צרכי עצמו. הוא מתוחכם, מסוכן ואין לו מוסר או רחמנות. אלה מהווים רק מכשולים בדרכו.

עשו הוא גם איש שדה - מבקש הנאות, דרכו של עשו היא לצבור לעצמו את מותרות העולם. כמו עשו האדם המודרני מבקש כסף ופרסום ב"שדה" - בעולם; הוא רוצה שיכירו בגדולתו, אינו מעוניין ברצוי לפני ה' אלא במעמדו הציבורי, ובעושרו האישי.

כל חייו של "איש יודע ציד איש שדה" מלאים בבקשת ההנאות והעושר, ללא אהבה או דאגה לשום אדם. לפיכך, חייו רצופים תהפוכות ותפניות, שכן כל שעה נזקק לחרבו בהאבקו עם העומדים בדרכו. עושרו של האדם המודרני אינו שונה מזה של עשוי - אף אם אמות המידה הן שונות - האם החברות הגדולות בנויות על יושר ואמת? חוקים נגד הפרות אימון קיימות, אך מה תועלתם נגד אילי-הון? עיקר תורתם של אנשי הצייד נלקח מהדגים שבים, שכל הגדול מחבירו בולע את חברו. כך דרכו של האדם המודרני בעסקיו כאיש ציד, וכן דרכו כאיש שדה מבקש ההצלחה והרווח.

לעומתו, האיש התם מבקש לקיים מצוות ולחיות חיי תורה. קשה להגדיר את המלה "תם", אך ידוע לנו שתם אינו יכול לבנות אימפריה המבוססת על עושיק וניצול זיעת אפם של אחרים. אין הוא לוקה בחוסר מרץ ואישיותו המוסרית אינה סובלת עוול. הרב משה סולובייצ'יק זצ"ל היה אומר שלמרות שמשמעות המילה "תם" ביידיש היא 'פשטות' - ביחס ליעקב אין היא מבטאת פשטות, שהרי איש תם זה גבר בחכמתו על עשו ולבן. אם כן, המשמעות כאן היא אחת, אדם שאינו סובל עוול.

דרכה של תורה בחיי הכלכלה ניכרת לנו בפרשת המן. יש חקים ומשפטים המגבילים את רדיפת הרווח: "איש לפי אכלו" - לפי הצורך. אין ללקט ולצבור, ומי שצבר לעצמו "וירם תולעים ויבאש". מלמדתנו התורה שאל יחשוב אדם שכלל שממונו רב יותר, הוא בטוח יותר, כי תפיסה מודרנית של ביטוח מוטעית היא. לעולם אין אדם בטוח, כי מי יודע מה ילד יום, "אם היום ידבר וילך ומחר ישותק", ואת מיליוני הדולרים שלו היום ישא אל קיברו. מי שצבר מן נשאר עם רמה. לומר לנו, הדורות הבאים אחריהם, שאף שנוציא לחם מן הארץ עלינו לזכור "הנני ממטיר לכם לחם מן השמיים", ולא מהחרישה והזרעה בלבד תבוא הקצירה.

יהודי יכול להשקיע עצמו בעסקיו ובליקוט מן כל השבוע, אך ביום השביעי חובה עליו לעצור עצמו ולחדול מכל פעולותיו - שבת היום לה'.

לא תמצאהו בשדה. המן, וכן בני ישראל אינם בשדה - זהו דרכו של איש תם, כאשר הוא פורש מן השדה ומוצא מרגוע ומנוחה בה'.

ביום השבת יכול האיש התם להנות מחלקו מכל עמלו, ולהודות את ה' במאכל, במשתה ובכסות. אמנם, ייתכן שהאיש התם אינו יכול לבנות אימפריות תעשיות, מערכות כלכלה ענקיות, איננו יכולים לדעת כמה יכלתו. אבל בוודאי שאינו מוצא במפעליו תולעים. עמלו הוא האוהל, הפשטות המכובדת.

בפרשת 'בהעלותך' אנו מוצאים הכוונה שניה של התורה בחיי שעה רצויים. בלקיטת השליו, העם מתאוה תאוה. תחילה דורשים הם לעצמם סעודת מלכים - "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ואת הקשאים ואת האבטחם ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים" (במדבר י"א, ה). ולבסוף, כאשר הרוח נושאת את השליו, מלקטים אותם כל היום וכל הלילה, אין להם זמן למשפחתם, אין להם זמן לילדיהם, כל החיים שלהם נסובים סביב העושר והעסקים. עד כדי כך שקועים בחומריות שרואים הם את השליו בלבד. רק השליו לנגד עיניהם - אפילו מוכנים לעזוב את מעטה המגן של עמוד הענן, "וישטחו להם שטוח סביבות המחנה" - ואף זה הוא דרכו של עשו הרואה נזיד ריחני ודורש הליעטיני כולו, ללא הגבלות.

מה סופו של ארוע זה? "הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאוד. ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאווים" (שם י"א, לג-לד). האדם המודרני נקבר ע"י תאוותיו.

* מאמר זה הוא שכתוב של שיעור שהעביר הרב, אשר טרם פורסם בפומבי. נרשם ע"י איתן הולצר ותורגם לעברית ע"י שמואל שניידר.

ש"הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה" - מה תועיל לי בכרת הממון והכבוד ביום גזרה.

עשו הכיר בכך שהבכור האמיתי הוא יעקב, שהוא - יעקב - צדק, ואילו חייו שלו הם הם הכשלון והוא לא זכה בכלום.

מדוע סידרה ההשגחה שיעקב יקבל את הברכות? לא עלה בדעתו של יצחק מעולם לתת את ברכת אברהם לעשו. ליעקב יש שיטה: בחיי שעה שלו הוא מבקש את העולם הבא, אבל אינו מזניח את העולם הזה. חי הוא בעולם הזה על כל גווניו, אך הדרישות של חיי עולם הנטועים בתוכו אינם פוסקות מלפעם אף לרגע. הוא נתברך מטל השמים ומשמני הארץ, אך טל השמים תמיד תחילה. זה אפשרי רק כאשר יש הכרה שכל הטוב והעושר הם מידיי של הקב"ה - ויתן לך האלקים. כשלוננו של עשו בכך שאינו מכיר את הנתינה, וממילא הצד של טל השמים מוזנח אצלו ואינו אלא מישני ולא חשוב. לעומתו, שיטתו של יעקב היא שצריך ליהנות משמני הארץ, אבל אסור שישתכח מאיתנו שטל שמים תמיד קודם ורק אח"כ באה הארץ, והכל ניתן מאת האלקים.

תורות החיים השונות של עשו ושל יעקב מיוצגות בברכות שנותן להם יצחק. דרכו של יעקב נמסרת לנו בפסוק "ויתן לך הא-להים מטל השמיים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש" (בראשית כ"ז, כח) - מכיר הוא שכל עשרו מן השמים, ומחייטו מידיי של הקב"ה. לעומתה, ברכתו של עשו "הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמיים מעל". אין כאן נתינה, הכל אתה לוקח בכוחות עצמך, "ועל חרבך תחיה". בפילוסופיה של יעקב יש נתינה מלמעלה "ויתן לך א-להים", אך בפילוסופיה של עשו אין בעולם אלא הוא, והכל רוכש הוא וכובש לבדו. כאשר קיימת תודעת "ויתן לך" - יכול לקום בית יהודי שיש בו שבת, אך כאשר העקרון המושל הוא "משמני הארץ" - אז כל המאבקים והמאמצים הם רק מרדף סביב סביב - סביבות המחנה.

חז"ל מלמדים שמכירת הבכורה מעשיו ליעקב התרחשה בו ביום שמת אברהם. יעקב זכר את סבו, והלך בדרכיו, העבר החזיק בו. עשו בא מן השדה, מעולם העסקים, עשיר, מוצלח ודורש כבוד, והנה הפסוק אומר לנו "והוא עיף" - הגיע רגע בחייו של עשו שבו הרגיש שהשיג כל מה שלבו ביקש, ובכל זאת ראה שיעקב, האיש התם, האיש שלא רדף ולא צבר ביום השביעי - הוא זה שחי בשמחה, ברוע ובטוב לבב, ולא הוא עשו, שעושר ורוב כל הם מנת חלקו. ולפתע מרגיש הוא שכל תחבולותיו ורדיפותיו היו לריק, ללא תכלית. אין לו ילדים ההולכים בדרכו, אין לו עבר, אין לו עתיד - אין לו כלום. המדרש מתאר שכאשר נכנס עשו וראה את יעקב מבשל נזיד עדשים, שאל "מה אתה מבשל?". אמר לו יעקב: "היום נפטר אברהם אבי אבא". והשיב לו עשו בצורתו הטיפוסית: "באותו הזקן פגעה מידת הדין". כן, גם הזקן התפגר. לעשו אין שום קשר לאברהם. אבל מודה הוא ליעקב בזה: "כי עיף אני" - אולי יש משהו באורח חייו של יעקב המטיב לו יותר ממנו. לי, אומר עשיו, יש עושר והשפעה - אבל אין לי תכלית. הלעיטני נא מעט נזיד עדשים. ואולי אני אשתתף גם כן באבל על אברהם.

היהודי שיש בו קדושה, יש לו תכלית: בניו שונים, משפחתו שונה ועתידו יהיה שונה. וזוהי תשובת יעקב: עשו, אתה קבעת תמיד שאתה הבכור, העדיף. אני הייתי בעיניך רק יד אוחזת בעקב, שולי ומשני, וכל חיי היו לכשלון. כי בזמן שאתה זכית להצלחה וכבוד, אני ישבתי בישיבה ולמדתי תורה. האנשים יאמרו תמיד: הנה הבכור, המוצלח, שצבר וערם נכסים רבים. ועתה אני רואה שהודית לי שלא הועלת כלום בכל מעשיך. אתה עצמך מבזה את דרכו של איש הצידי, שאין לה עתיד ואין לה קיום: מכרה כיום את בכורתך לי. עשו הודה שיעקב חכם ממנו, שיעקב הבין את משמעות החיים יותר לעומק. אמש היה עשו טוען שהוא הבכור, הגדול: מי צריך את חיי המשפחה. אני תמיד בעיתונים, ואפילו זכיתי בפרס בדינר מכובד. אבל כאשר בגר, נהיה עיף, וראה שאין לכל זה חשיבות. אמנם היה לו הרבה שליו, אך כל החומריות שבעולם לא עגנה אותו ולא הביאה לו בטחון. בפתיחת עיניים הכיר

י) בראשית פרשת תולדות פרק כה

(כט) וַיֵּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֵא עֲשׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵינָף:
(ל) וַיֹּאמֶר עֲשׂו אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִיטְנִי נָא מִן הָאָדָם הָאֵדָם הַזֶּה
כִּי עֵינָף אֲנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדוּם:
(לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כְּיוֹם אֵת בְּכֹרְתְךָ לִי:
(לב) וַיֹּאמֶר עֲשׂו הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה זֶה לִי בְכֹרָה:
(לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבֵעָה לִי כְּיוֹם וַיִּשְׂבַּע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב:
(לד) וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֲשׂו לֶחֶם וַנִּזְיֵד עַדְשִׁים וַיֹּאכַל וַיִּשָּׂת
וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּבִז עֲשׂו אֶת הַבְּכֹרָה: {ב}

מפי השמועה: נרשם ע"י דר' שמואל דרשוביץ [תורגם מאנגלית*]

עיסקת' הבכורה

הרב שאל למה הוסיף יעקב לחם, הרי עשו ביקש רק "הָאָדָם הָאֵדָם הַזֶּה" והסכים להעביר ליעקב את 'בְּכֹרְתוֹ' הרב ציין שיש הלכה ב'חושן המשפט' [סימן רסד סעיף ז] שאדם אנוס הבורח ומפחד על חייו, המגיע לנהר ומסכים לשלם לבעל מעבורת מחיר לא הגון בכדי שיעבירו את הנהר, יכול (שמגיע לצד שני של הנהר) לשלם רק את המחיר המקובל – ולמרות שהסכים מראש לשלם מחיר מופרז – חיוב האנוס לשלם אך ורק את המחיר המקובל! [בעל המעבורת אינו רשאי להרוויח מניצול אדם במצב אנוש].

אבל אם האנוס מקבל שירות נוסף מבעל המעבורת – לדוגמה אם ביקש האנוס להוריד אותו במקום מסוים או [דוגמת השו"ע] מבקש מבעל המעבורת לא לאסוף מלכודות דגים שבעל המעבורת הטמין בנהר – כי האנוס שבורח ממחר – אז הוא חייב לשלם את כל המחיר שהציע בעל המעבורת.

ולכן אם המקבל דבר כל שהוא במחיר 'לא הגון' מסכים לקבל במחיר זה דבר או שירות נוסף, ולא מתנגד לקבלת הטובה הנוספת, ה'עיסקה' סגורה במחיר הלא הגון – והמקבל אינו יכול לטעון שהמחיר לא היה 'הגון'. וכך עשה יעקב בכדי למנוע מעשו הטענה שהוא הסכים למחיר ה'לא הגון' להעברת זכויות הבכורה כי "הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת" ושהוא לא צריך לקיים את 'עיסקה' – נתן יעקב 'דבר נוסף' – עשו קבל ללא שום תגובה או התנגדות לדבר הנוסף – ובזה אילץ את עצמו לשלם את המחיר המלא ולהעביר את כל זכויות הבכורה.

*ר' שלמה איתן הגה את התרגום לעברית

שולחן ערוך חושן המשפט סימן רסד סעיף ז

וכן מי שברח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו וא"ל העבירני ואני נתן לך דינר והעבירו אין לו אלא שכרו הראוי לו ואם היה צייד וא"ל בטל מצודתך והעבירני נתן לו כל מה שהתנה עמו וכן כל כיוצא בזה:

ט) בראשית פרשת תולדות פרק כה

(כט) וַיֵּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֵא עֲשׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵינָף:

מתוך: בשם אומרם – עמ' נז

לנבי עשיו נאמר (בראשית כה כט): "ויבוא עשיו מן

השדה והוא עינף". על הפסוק הזה, אומר הרב, כי יש להבדיל בין "עינף" לבין "יגע". "עינף" משמעותו שהאדם נכשל, אחרי שלא היה לו מזל ולא ברכה, ואילו הביטוי "יגע" משמעותו, שהוא אמנם עינף, למשל מהעבודה, אבל שמח בזה שעשה דבר מסויים ביגיע כפיו והצלחה וכך מוזכר בתהלים (קכח ב): "יגיע כפיד כי תאכל אשריד וטוב לך". אנו רואים, שהכתוב מדגיש, כי האדם יגע בכפיו, והוא שמח על כך, "אשריד וטוב לך". ממשיך הרב ואומר: ישנם מצבים שאף על פי שהאדם עינף ויגע, אם יש לו יראת ה', אז אינו חושש מכך. אבל אם אין לו יראת ה', אז יש לו חשש מהעובדה הזו. וכך אנו מוצאים שמוזכר לנבי מלחמת עמלק (דברים כה יח): "ואתה עינף ויגע ולא ירא אלקים".

(יא) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(כט) וַיִּזְדַּרְזַר יַעֲקֹב נִזְיָד וַיָּבֵא עֲשׂוּ מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיף:

מתוך: חמש דרשות [מהדורה א] – עמ' קלא

עייף ויגע

עייפות ויגיעה הם שני שמות נרדפים בעברית, אולם ישנו הבדל יסודי ביניהם. „עייף“ מתייחס תמיד לעייפות הבאה מכשלון, ממאמץ ללא מול של ברכה, מהשתדלות שאיננה מביאה להגשמת הרצון; מאיבוד מרץ וכוח הנפש לבטלה. יחכן גם להיות עייף מבטלה.

השם הנרדף לעייפות הוא שיעמום. שיעמום הוא תמיד תוצאה מתעדד יצירת, מחוסר-פעולה, או מפעולה יתירה שאיננה משיגה שום דבר. „ויבא עשו מן השדה והוא עייף“. חור מן השדה ללא מעשה יצירה כלשהי. חו"ל אומרים, כי מה שאמנם עשה, היו עבירות. כאשר אדם נוחל כשלון וחי היי-עקרות ואי-פוריות, הריהו עייף תמיד.

יגיעה היא ההיפך מזה. אמנם גם יגיעה מתייחסת לעייפות, אולם שונה היא ממנה. יגיעה היא תוצאה מעבודה, מפעולה שהאדם ראה ברכה בה ונהנה מפרותיה. היגיעה מפרה, מרווח נחת. האדם שמח בעצמו ובקיומו. יודע הוא, כי חידוש משהו, יצר משהו, כי יש מטרה לחייו ויש ערך לקיומו, כי הוא פורה ויוצר, „יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך“. העייפות הבאה מלימוד תורה נקראת יגיעה, ולא עייפות. באחת: בעוד עייפות מסמלת תיסכול ונזולת מהאדם את שמחת הנפש, הרי יגיעה מייצגת יצירה ושביעת-רצון פנימית.

„ואתה עייף ויגע ולא ירא א-לקים“. במחנה ישראל, כאשר עמלק התקפו, היו שני הטיפוסים — עייפים ויגעים.

יב) בראשית פרשת תולדות פרק כה
(לא) ויאמר יעקב מברה כיום את בְּכֵרְךָ לִי:
בראשית פרשת תולדות פרק כז
(יא) ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער
ואנכי איש חלק:

מתוך: זמן חירותנו [מהדורה א] – עמ' קיח-קק

הבכור במחשבת עם ישראל

אין ספק שהיהדות הודתה במעמדו המיוחד של הבכור ובתפקיד שהוא ממלא במסגרת משק הבית. אך עובדת היותו של אדם בכור לא נחשבה ביהדות כמקור לכוח. המבוגר ביותר והחזק ביותר איננו זכאי למעמד מיוחד של סמכות לגבי אחיו הצעירים ממנו. לעומת זאת, לבכור מוקנה מעמד מיוחד של קדושה: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם" (שמות יג, ב).

בחנו נא את הסיפור העיסק בהעברת הבכורה מעשו ליעקב. כל המכיר את תולדות חייו של יעקב, את אישיותו ואת תדמיתו, יודע שמעולם לא היה לו עניין בכוח. הוא שאף לייעוד הכרוך בברית. מלכתחילה סירב יעקב להופיע בפני אביו בדמות עשו, משום שלא מצא צורך בהשגת ברכות העוסקות בכוח בעולם הארצי. הוא ידע כי הברכות שאביו אמר היה להעניק לעשו לא ישביעו את רצונו שלו. באומרו "הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק" (בראשית כז, יא), התכוון לומר כי לעשו היה עניין בכוח, באלימות ובעוצמה, שכן הוא רצה להיות החזק יותר, העשיר יותר ומרובה האוכלוסין. אני נושא עימי רצונות, שאיפות וחזיונות אחרים. רבקה ידעה כי באמצעות הבכורה יירש יעקב לא ארץ, אלא את הייעוד הכרוך בברית. הוא יהיה יורשם של אבותינו, אברהם ויצחק. גם שרה נלחמה כדי לרשת את הייעוד כאשר ביקשה מאברהם לשלח את הגר ואת בנה.

לאמיתו של דבר, כאשר ה' קידם אנשים מסוימים ובחר בהם, פעמים רבות העדיף את הצעיר יותר או את הצעיר ביותר. אברהם לא היה המבוגר; נחור היה אחיו הגדול ממנו. ישמעאל היה הבכור, לא יצחק. משה לא היה המבוגר שבאחים; אהרן ומרים היו מבוגרים ממנו. דוד היה הצעיר בין אחיו. אך אנשים אלו ניחנו באיכות כריזמטית פנימית של מנהיגים ושליטים.

כדי להבין את תמיכת הבכורה ביהדות, הבה וניזכר ברעיון בסיסי חשוב: העולם כולו הוא בבעלותו של ה'; הוא אדון היקום כולו, שליטו והמושל בו. הוא מכריז על בעלותו ושליטתו על כל היצורים החיים בכלל ועל בני האדם בפרט. האדם הוא נזר הבריאה, אך איננו יכול להפעיל סמכות מוחלטת עליה. החיים הם ברשותו של הקב"ה; הוא אדון העולם כולו. "לה' הארץ ומלואה תבל וישיבי

בה" (תהלים כד, א) – ובמיוחד עולם החיים כולם, משום שהוא א-להים חיים. ככל שדבר הוא יקר יותר, כך מפורשות יותר ותקיפות יותר הצהרותיו של הקב"ה באשר לבעלותו עליו. מצוות רבות מסדירות את אכילת הבשר; דיני הכשרות מגבילים את גישתנו אל עולם בעלי החיים. לגבי עולם הצומח לא נמצא איסורים במספר כה גדול. (מחוץ לארץ ישראל אין כמעט שום הנבלות, אך במסגרת גבולות הארץ נמצא דינים ומשפטים שעניינם בעולם הצומח, כולל תרומות, מעשרות ושמיטה.) לגבי עולם הדומם – כאן כמעט ולא נמצא דיני איסור והיתר. תביעותיו של הקב"ה עומדות ביחס ישר לחשיבות שמייחס האדם לדברים ולאירועים מסוימים.

הנחת יסוד פשוטה של היהדות אומרת כי הילדים, אותו נכס שהוא היקר בנכסים, שייכים בוודאות לקב"ה. חנה הצהירה על אמת זו באומרה "כי מה' שאלתי" (שמואל-א, א, כ), משפט שניתן לפרשו לא רק כ"מן ה' ביקשתי" אלא גם "מן ה' קיבלתי בהשאלה". ואם כך, חנה החזירה אותו לבעליו. גם עקידת יצחק, כמובן, נותנת ביטוי לתפישה הפשוטה הרואה את הילד כשייך לקב"ה.

לידת כל ילד היא אירוע רב חשיבות לידם של ההורים, אך לידתו של הילד הראשון היא שפותחת את הקהילה הקיומית הסגורה, שבה חברים שני בני הזוג, בפני חבר חדש. מכאן ואילך זו חברה מתוחה ומכניסת אורחים. עניינם של ההורים מקיף מעתה גם מישהו אחר. הבכור, אף בעידו עולל, הוא עבור ההורים מקור של אושר ושמחה חסרי כל גבול. הביטוי "פטר כל רחם" מסמל את כל זה. הבכור פותח את רחם אמו, אך הוא פותח גם דבר נוסף – את הקהילה שבה היו עד כה חברים רק אביו ואמו. הבכור מגדיל את אהבתם ומסירותם ההדדית, כמו גם את מסירותם לקהילה. כאשר אדם שלישי מולש אל תוך עולמם של השניים, אשר עסקו יתר על המידה בעצמם, הריהם מגלים לפתע את דבר קיומו של מישהו נוסף אשר עליהם לתת את דעתם עליו.

הילד הבכור גורם להנאה גדולה יותר מאשר הילדים האחרים. ואם האושר שמפיקים ההורים מילדם הבכור עולה על זה שהם זוכים לו משאר ילדיהם, אזי דרישותיו של ה' לגבי אותו ילד הן מפורשות יותר. הוא שייך כולו לקב"ה, ומה שהוא רכושו של ה' מביא עימו את הקדושה: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא" (שמות יג, ב). ה' תובע לעצמו את הבכור, את היקר שבנכסים. בשל כך זוכה הילד לקדושה, ומכאן מצוות פדיון הבן.

יג) בראשית פרשת תולדות פרק כו

ג) גֵּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאָהִיָּה עִמָּךְ וְאִבְרַכְךָ כִּי לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת
כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִקְמֹתִי אֶת הַשְּׁבֵעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:
ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּנְתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת
כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִתְבְּרַכּוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גְּוֵי הָאָרֶץ:

מתוך: דברי הרב – עמ' רח

תולדות: כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל וגוי ונתתי לזרעך את כל הארצות האל וגוי (כ"ו, ג-ד). וצריכים להבין, אי, כפילות הפסוקים, מדוע נשנה הענין פעמיים, ובי, שינוי הלשון, דבפסוק ג' איתא – לך ולזרעך, ואילו בפסוק ד' כתיב – ונתתי לזרעך, בלי הזכרת לך. והנראה לומר עפ"י מאי דאיתא במסי שבת (נה.) ושמאל אמר תמה זכות אבות, ובתוסי שמה (ד"ה ושמאל) הובא בשם הר"ת, שאע"פ שזכות אבות תמה, ברית אבות לא תמה. ונראה בביאור ההבדל שביניהם, דענין זכות אבות היינו, שמפני חיבתם ואהבתם הם, נמשכת אותה האהבה גם לבניהם אחריהם, אע"פ שאצל הבנים אין שמה כ"כ מה לאהוב. אכן, אהבה זו יש לה גבול, והיינו דקאמר שמואל שכבר פסקה אותה האהבה. משא"כ ברית אבות, דר"ל שמידותיהם הטובות של האבות שהוטבעו בהם בטבעם עברו לבניהם אחריהם, וממילא, מפני מידותיהם שלהם ראויים הם בעצמם לחסדי ד', מפני זכות עצמם, וענין זה נקרא ברית אבות, מפני שהמידות עברו להם בירושה מאבותיהם, וזה לא פסק, שהרי עדיין המידות המציינות את הישראלים מצויות בינו, רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים.

ונראה דזהו ההבדל שבין בי פסוקים אלו, דבפסוק ג' דכתיב לך ולזרעך אתן את כל הארצות הא-ל, הפשט הוא שאתן לך, ולזרעך – עבורך, דהיינו, לא בזכות עצמם, אלא מכח זכות האבות. ואילו בפסוק ד' דכתיב ונתתי לזרעך – מבלי להזכיר "לך" – הכוונה היא שמכח זכות עצמם יזכו בארץ, וזהו הנקרא ברית אבות. וזהו ענין כפילות שני הפסוקים, שארץ ישראל הובטחה לאומה הישראלית משתי הסיבות, גם מפני זכות האבות וגם מפני ברית האבות. והאברבנאל האריך בזה, והדברים פשוטים למעיין.

יד) בראשית פרשת תולדות פרק כו

(יט) וַיַּחְפְּרוּ עֲבָדֵי יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצְאוּ שֵׁם בְּאֵר מִיַּם חַיִּים:
(כ) וַיְרִיבוּ רְעֵי גֵרָר עִם רְעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמַּיִם
וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ:
(כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיְרִיבוּ גַם עֲלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטָנָה:

מתוך: חמש דרשות [מהדורה א] – עמ' ע-עא

הולדת יצחק היתה קשורה בצחוק. ותאמר שרה צחוק עשה לי א-לקים כל השומע יצחק לי. מפרשים אחדים, ביניהם יונתן בן עוזיאל, מתרגמים „צחוק“ במובנו הפשוט: הצטחקות, תמידה בלתי-טובנת (תמאה עבד לי ה'). (רש"י ואונקלוס מפרשים „יצחק“ לא במובן צחוק, אלא שמחה). האנשים צחקו על הדבר בכלל. לא האמינו, כי יצחק הוא יורשו של אברהם, כי הוא, הגער הצעיר, בן הדור החדש, ימשיך לשאת את חזיונותיו של אברהם ותורותיו, וכי גם הוא יתעסק בבניית מזבחות וקריאה בשם ה'. צחקו על חלומותיו של אברהם, כי בנו ימסור את נפשו בעד תורה וילחם על קדושת בית אברהם. ליצינים אמרו „מאבימלך נתעברה שרה“; אחרים טענו: „אסופי הביאו להם מן השוק“. השקפת-העולם של אברהם, המצוות של אברהם, החוקים והתורות שלו, אי-אסכר למסרן ליצחק. עם מותו של אברהם – טענו האנשים, – תמות כל השקפת עולמו, מזבחותיו יתפרקו, השלחן הערוך שלו יכורסם על ידי עש, וכל עיקבות אורח-חיייו ימותו, כשם שקברו של אברהם עשבים יעלו בו. כולם צחקו: „ותרא שרה את בן הגר המצוית מצחק“; לא התייחסו ברצינות לכל המאורע. לא שנאו את יצחק; התייחסו אליו כביטול, בצחוק, בכזו – אבל לא בשנאה. חלפו שנים, והאנשים אשר לפנינו מלאו שחוק פיהם על יצחק ועל התקוות שתלה בו אברהם, התחילו פתאום לתמוה ולשאול: האם באמת רציני הוא יצחק במאמציו לשחזר את פעלו של אברהם? „מה הולך כאן“, שיפשו את

עיניהם – יצחק ממשיד במפעליו של אברהם; נלחם הוא למען אותם האידיאלים, עושה את אותם הדברים, שאביו היה עושה? „וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפר אברהם אביו ויסתמום פלישתים אחרי מות אברהם“. הפלישתים חשבו, כי עם מותו של אברהם נפסק פעלו ויצחק לא ישים לב לבארות שחפר אברהם אביו. והנה לפתע – „וישב יצחק ויחפור – – – ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו“. אותה הגמרא, אותו ה„שלחן ערוך“, אותה השבת ואותן הלכות גטין, מי יכול היה לחזות מראש, כי יצחק הצעיר המודרני יאמר אף הוא כי גרושה אסורה לכהן; כי אף הוא יאמין במוסד החליצה, וכי הוא ידרוש מטבח כשר, וילחם בעד חינוך דתי, וכד'. מי יכל היה לנחש, כי הוא ידבר באותה שפה בה דיבר אברהם הזקן – כמו המחבר, הרמ"א, הגאון מוילנה, ר' חיים מוולוז'ין? לפתע נדם הצחוק; חדלו להתבדח על חשבונו של יצחק והתחילו לקנא בו וללחום כנגדו. „ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק – ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו וגר' ויחפור באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא את שמהּ שטנה“. בקיצור: פתאום נעלם רגש הביטול והבוז, ובמקומו צף ועלה רגש של קנאה ושנאה. ליציני הדור, אשר היו מספרים בדיחות, מעשיות, רכילות על אברהם ושרה, הפכו פתאום לרשעי הדור, שאמרו לדכא את יצחק. עכשו כבר מכירים בקיומו, אבל שונאים אותו ומקנאים בו. קנאה, כרגיל, מוליכה לדיכוי ורדיפות, אך היא תמיד גורמת ליראת הכבוד. התחילו לשנוא את יצחק, אך התחילו גם לכבד אותו. ביחס הזה אל יצחק אפשר לראות את הנצחון הראשון של בית אברהם. מוטב להיות נשוא של קנאה ושנאה, המוליכים אל יראת הכבוד, מלהיות מטרה לרגשי רחמנות, שתמיד מתלווה אליהם ביטול ובוז.

טו) בראשית פרשת תולדות פרק כז
 (כד) וַיִּרְא אֱלֹהֵי ה' בְּלִילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹקֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
 אֵל תִּירָא כִּי אֶתְךָ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זַרְעֶךָ
 בְּעִבּוֹר אַבְרָהָם עַבְדִּי:
 (כה) וַיִּבְּן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' וַיֵּט שָׁם אֹהֶלוֹ
 וַיִּכְרֹ שָׁם עַבְדֵי יִצְחָק בָּאֵר:

מתוך: על התפילה – עמ' צא-צב

אברהם אבינו גילה את ה' בעולם, וכן יצחק וכן יעקב, וכל אחד מהם הוסיף הכרת הבורא משלו, מיוחדת לו, את העניין המסוים שלו. וכן כל דור ודור חייב להוסיף חידוש משלו בהכרת הבורא, בבחינת "דור לדור ישבח מעשיך" (תהלים קמה ד).

רעיון נפלא זה אפשר להוכיח מהפסוקים. כאשר ה' מתגלה אל יצחק כתוב "וַיִּרְא אֱלֹהֵי ה' בְּלִילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹקֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אֵל תִּירָא כִּי אֶתְךָ אֲנֹכִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת זַרְעֶךָ בְּעִבּוֹר אַבְרָהָם עַבְדִּי" (בראשית כו כד). כאן ה' לא מייחד את שמו על יצחק בדברו אליו. ה' לא אומר "אנכי אלוקי אברהם אביך ואלוקיך". והנה כשה' דיבר אל יעקב במראה הסולם, הלא אמר "...וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹקֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹקֵי יִצְחָק..." (שם כח יג). מדוע בפרשת ויצא שם ה' חל על יצחק ואילו בפרשת תולדות לא חל עליו שם ה' ועוד, ה' מדייק בפרשת תולדות ואומר ליצחק "וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי", ואינו אומר "ובעבורך". מדוע? הטעם הוא שבפרשת תולדות יצחק עדיין לא הוסיף משלו על הכרת הבורא שקיבל מאברהם אביו. "וַיִּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתַּמּוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו" (שם כו יח). יש כאן יותר מאשר סיפור על בארות. הכתוב בא ללמד שיצחק עדיין לא חפר בארות משלו, וכי רק את הבארות של אביו הוא חפר. הוא לא גילה עדיין בארות משלו; הוא רק שאב מים מהבארות שחפר אביו. "ויקרא להן שמות כשמות שקרא להן אביו". לכן כשה' התגלה אליו בלילה ההוא, הוא התגלה אליו רק כ"אלוקי אברהם אביך", והברכה שבידך את יצחק הייתה "בעבור אברהם עבדי".

אברהם הכיר את בוראו על ידי בניית מזבחות וקריאה בשם ה': "וַיִּבְּן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'" (שם יב ג, ח; יג יח). אף יצחק חפר בארות, והנה מיד אחרי שה' בירך אותו בעבור אברהם אביו, כתיב: "וַיִּבְּן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'" (שם כו כה). לאחר הברכה הבין יצחק שלא די לגלות את בארות אביו, אלא עליו לחפור ולגלות בארות משלו; הוא צריך הכרת הבורא משלו. ואמנם ברגע שכנה מזבח וקרא בשם ה', בניין וקריאה משלו, אזי הקב"ה הוא לא רק אלוקי אברהם, הוא גם אלוקי יצחק.

טז) בראשית פרשת תולדות פרק כז
 (ח) וַעֲתָה בְּנֵי שָׁמַע בְּקֹלִי לֵאמֹר אֲנִי מִצְנֶה אֶתְךָ:

מתוך: אדם וביתו – עמ' קיב-קיג

זכותה של רבקה

לזכותה של רבקה יש לזקוף את העברת הברית ליעקב ולא לעשו (בראשית כז). יצחק שקל להפקיד את ירושתו הרוחנית בידי בנו בכורו. בשעת משבר זו התערבה רבקה ובכך קבעה את ייעודה ההיסטורי של קהילת הברית. רבקה היא ששילחה את יעקב אל חרן כדי שיישא את אחייניתיה.

(ז) בראשית פרשת תולדות פרק כז
(ח) ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך:

מתוך: חמש דרשות [מהדורה א] – עמ' קיג-קי"ד

הברכות

בתורה קוראים לנו בפרשת תולדות את הסיפור המיוחד במינו על הברכות. רבקה דרשה מיעקב שישתדל לקבל את הברכות מאבא. בטון אוטוריטטיבי אמרה ליעקב: „...ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אותך” וגו'. למה כה התעקשה רבקה שיעקב יקבל את הברכות בכל התנאים? כי רבקה ידעה שאם עשו יהיה היחיד ש„יודע ציד, איש שדה”, המדען היחיד, הטכניקאי, החקלאי, הנראם, המדינאי שישתלט על כל שטחי החיים הסואנים, — אין עתיד ליעקב. אם עשו יהיה בעל-הבית היחיד ברשות הרבים, עלול ח"ו להגיע יום, שיעקב יגורש לא רק מהרחוב, מהפרהסיא, אלא גם מרשות היחיד שלו, מאהליו... אם בבאר-שבע, בסביבת בית מדרשם של שם ועבר, עוד יכול היה יעקב להגור מן השדה, מן התוהו-ובוהו של חיי-חולין, אם שם עוד היה יכול יעקב להרשות לעצמו להשאיר את השדה לעשו, הרי אי-אפשר יהיה לו לעשות את זה כאשר יהיה עליו להגר לארץ חדשה, לחברה חדשה, אשר בהם גם היחיד יאולץ לקחת חלק ברשות הרבים, בשדה „לך נא אל הצאן” בני, למד כיצד לצאת אל השדה, למד היאך להיאבק בעד „טל השמים ומשמני הארץ” ; אל תתן לעשו לשלוט בכל! למד להחזיק גמרא, להתפלל מנחה, לשמור שבת וכשרות ולחנך את בניך לתורה לא רק באוהלים החמים של שם ועבר, אלא גם בארץ חרן הרחוקה, בשדה, שם ביד אחת תחזיק את הגמרא ובשניה — את המחרשה, לכבוש את האדמה, ואת החרב — להתגונן.

האם אמרה ליעקב בנה, שהשדה הגדול אינו מוכרח להיות דווקא מקום סומא. היהדות מאמינה, כי השדה לכל צורתיו וגלגוליו, בהתרח-בותו המהירה וזוהרו המקסים, יכול להיות יפה ונהדר אם עשו האגנוסטיקון, החמרני, המגושם, הכופר הציני, לא ישאר שם הבעלים היחיד. יעקב, אתה יכול להכניס לשדה — אצילות, בכחך לקדש אותו. על ידך יקבל השדה את תיקונו. להיטף, עשו אינו מוצא מנות-נפש בשדה; העבודה שם אינה משביעה את רצונו. הוא עייף ומאוכזב. „ויבא עשו מן השדה והוא עייף”. מצד אחד, עשו הוא מנצח, כובש עולמות; הוא יהיר ועז פנים; חולם הוא על כיבוש כל השדה, על טיסה לעולמות רחוקים. אולם מאידך מנוצח הוא, יודע ציד זה, על ידי כיבושו הוא; עייף הוא, כולו סחוט במובן רוחני ומנותק משרשיו המיטפיסיים-האכסיסטנציאליים; תועה הוא בעולם של תוהו.

יצחק, שפחד מיציאתו של יעקב מאהליו והסתבכותו בשדה, הכיר סוף-סוף בטענתה של רבקה והודה, כי יש בכוחו של יעקב לא רק להיות מומחה בעניני השדה (לא פחות ממומחיתו של עשו), אלא גם שהשדה, תחת חסותו של יעקב, יקבל משהו מיוחד — ברכת א-לקים. השדה של יעקב יאיר באספקלריא של אור השכינה. יעקב לא רק שיפעול הרבה בשדה, אלא ימצא בו גם הגיון ותכלית. רק ליעקב ישנן התכונות הדרושות להפוך את השדה הברוטלי-מיכני לגן א-לקים, למקום של שמחת הנפש ומנוחת הנפש. „וירח את ריח בגדיו וגר ואמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ד'”. בוודאי שיותר קל ונוח להשאר בתוך האוהלים ולא לצאת אל השדה. בוודאי פשוט יותר להחזיק את הגמרא בשתי ידיים. אולם כאשר הנסיבות הויסטריות מכריחות את האדם מישראל להתעסק גם בשדה ובחד עם הגמרא להחזיק גם במכשירים המודרניים של מלחמת החיים, עליו להיות מוכן ומוזמן לבצע את המשימה. בקיצור: על יעקב לקדש את השדה.

יח) בראשית פרשת תולדות פרק כז
(לא) ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו
יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר הברכני נמשך:

מתוך: בשם אומרם – עמ' עו-עז

כיבוד אב ואם ומצוות בני נח

ישנם פוסקים ראשונים הסוברים, כי בן נח, גם הוא חייב בכבוד אביו ואמו. הרב מביא הוכחה כדעת הפוסקים הללו בהזכירו את דברי הגמרא (קידושין ל"א ע"א): "בעו מיניה מרב עולא (=שאלו את רב עולא): עד היכן [מצוות] כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו, מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון- ודמא בן נתינא שמו. פעם אחת ביקשו חכמים פרקמטייא (=סחורה) בששים רבוא שטר (כלומר: היתה לו עיסקא מסחרית שיכול להרויח ממנה ריוח גדול מאוד), והיה מפתח (=של מחסן הסחורות) מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו". ראייה נוספת, מדברי המדרש (בראשית רבה, פרשה פ"ב, י"ד): "והרי הדברים קל וחומר, מה אם עשיו הרשע, שלא היה בידו מצוה אחת, על-ידי שהיה מכבד את אביו, היו מלכויות ושלטונות רצות להידיבק בו...". בדומה לזה, מוזכר במדרש אחר (בראשית רבה, פרשה מ"ו, ד'), המשבח את עשיו על שכיד את אביו יצחק, בהביאו לו מאכלים מצידו אשר צד בשדה. נזכיר מאידך, את דברי התוס' (נזיר דף ס"א ע"ב) בד"ה מי שמוזהר, שכתבו: "אבל עובד כוכבים לא מוזהר", דהיינו שהגוי אינו מחוייב בכבוד אב ואם.

יש לנו להתבונן עתה, באיזו מסגרת, נוכל לשלב את מצוות כיבוד אב ואם של בן נח, לייחס אותה לשבע מצוות בני נחו נקדים - לפני התשובה - לכתוב את שבע המצוות הללו: א) עבודה זרה. ב) ברכת השם. ג) שפיכת דמים. ד) גילוי עריות. ה) גול. ו) דינים. ז) אבר מן החי. ח) הרב זצ"ל סובר, כי יש לכלול "כיבוד אב ואם" של בן נח במצוות "דינים". נדגיש, כי ישנה מחלוקת בין הרמב"ם לבין הרמב"ן, במשמעות המלה "דינים". הרמב"ם כותב (הלכות שופטים פרק ט' הלכה י"ד): "וכיצד מצווים הם (=בני נח) על הדין? חייבים להושיב דינים ושופטים בכל פלך ופלך [מחוז] לדון בשם מצוות אלו, ולהזהיר את העם". וכתב עוד (שם): "ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו, יהרג בסייף. ומפני זה, נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גול, והם ראו וידעו, ולא דנהו". נמצא, שהרמב"ם סובר, כי המלה "דינים", פירושה דינים. לכן, הוא גם הדגיש, כי "חייבים להושיב דינים... לדון בשם מצוות אלו".

הרמב"ן חולק על דברי הרמב"ם הללו, בכותבו בפרשת וישלח (בראשית ל"ד י"ג), על הפסוק: "ויענו בני יעקב את שכם ואת המור אביו במרמה וידברו". שואל על זה הרמב"ן: "ואיך עשו בני יעקב הצדיקים, המעשה הזה - לשמוך דם נקי?" בהמשך, הוא מצטט את דברי הרמב"ם הנ"ל, וכותב עליהם: "ואין הדברים הללו נכונים בעיניי. לאחר-מכן, כתב: "ועל דעתך, הדין שמנו לבני נח - בשבע מצוות שלהן - אינם להושיב דינים בכל פלך ופלך בלבד, אבל ציוה אותם בדיני נגיבה ואונאה ועושה... וכיוצא בהם, כענין (=בדומה) הדין שנצטוו ישראל". ממשיך הרמב"ן לכתוב, כי בעצם, אנשי שכם, אינם חייבים להרג, בעוון גזילת דינה בת יעקב, מכיון שמצוות "דינים", היא מצוות עשה, ולא חייבים עליה מיתה. וסברת הרמב"ן, על עוונם של אנשי שכם, מוזכרת בהמשך: "...אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים, ודמם חשוב להם כמים, רצו להנקם מהם...". ובביאור לדברי הרמב"ן - בחומש "תורת חיים" (הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים), כתוב: "כלומר, בני יעקב דנו אותם בהריגה, לא מצד מעשה זה, אלא שבלאו הכי ידעו, שעברו על שבע מצוות בני נח, ובן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד, ובלא התראה. ויעקב חשש, שמא גרי אמת הם, וכוונתם בהמול להם כל זכר, היתה לשם שמים".

למדנו מכל זה, שהרמב"ן סובר, כי משמעות המלה "דין", דין ומשפט, ולא כדברי הרמב"ם הסובר, שפירוש המלה "דין" - דינים ושופטים. ונדגיש עוד, כי לפי דעת הרמב"ן, המושג "דין" פירושו המערכת הכללית של כל החוקים והמשפטים. הרב משתמש בביטוי דומה - "אזרחות". בדומה לזה, כותב הרמב"ן בהשגתו על "ספר המצוות" להרמב"ם (שורש י"ד): "והנראה בזה לומר, שנהגו בני נח במצוות שלהם, בכללות ולא בפרטים. כלומר, שנאמר להם בעריות, על דרך משל, כמו 'איש איש, אל כל שאר-בשרו לא תקרבו', אל האם ואל אחות מן האם... וימנה אותם, מפני זה, מצוה אחת. אבל בישראל, שריבה בהן לאוין ומניעות, מאחר שהזהיר על כל [עבירה] אחת בלאו נפרד, ימנו מצוות רבות". כלומר: אצל בני נח, בעשותם העבירות של העריות, למשל, הם מחוייבים רק בעבירה אחת, כי הצטוו ציווי אחד בלבד, על כל העריות.

פ) בראשית פרשת תולדות פרק כז

(לג) ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מפל פטרם תבוא ואברכהו גם פרוץ יהיה:

מתוך: איש ההלכה גלוי ונסתר – עמ' קעג-קעד

פחד יצחק

ישנם ביטויים בתנ"ך המבליטים גם את ערכו החיובי של הפחד: פחד יצחק, אשרי אדם מפחד תמיד, עיני ברכות דף ס, ע"א, ד"ה ההוא תלמידא וכו'.

"נאום פשע לרשע בקרב לבי, אין פחד אלוקים לנגד עיניו" (תהלים לו, ב). כנראה שהפחד היא הדרגה הראשונה שבה פותח האדם. המטרה היא יראת אלוקים. ברם אי אפשר ליראה שתתפתח אם לא קדמה הפחד. התגובה הראשונה כלפי כיבוש האדם על ידי האלוקים הוא רגש הפחד – חרדה. גם האדם התורני השלם, כמו החסיד, אינו יכול לשחרר את עצמו מרגש הפחד היסודי בחוויה הדתית. במעמקי הווייתו קונן הפחד. היראה אינה אלא העלאת הפחד וגאולתו.

"וכל מי שהוא ירא שמים רוזף אחר נסתרות וכו' ואין מפחד מכל, שנאמר: 'פחדו בציון חטאים', הוא ירא חטא, לא פחד, לפי שהשכינה מקשקשת לפניו ושומרתו וכו'" (מסכת אצילות סעיף א).

אחר שידענוך אלה העיקרים הגדולים, יש לנו לחזור ולהודיעך סוד מידת שם אלוקים, שהוא מידת הפחד, והדין שהוא מידת יצחק וכו' הנה הודעתך כי אף-עלפי שמידת יצחק הוא הפחד, כוונתו לזכות את ישראל וכו'. ואלמלא מידת הפחד מדינה של גיהנום, כמה אנשים צדיקים היו חוטאים, ותועלת גדולה היא מידת פחד יצחק, שמפחד האדם מדין גיהנום נזהרים מעבירות עברו. וזהו סוד פחד יצחק, ועל כן נאמר: 'אשרי אדם מפחד תמיד' וכו'.

יט) בראשית פרשת תולדות פרק כז

(לא) ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר הברכני נלשך:

מתוך: בשם אומרם – עמ' עו

"שלא היה בידו מצוה אחת"

ישנם פוסקים ראשונים הסוברים, כי בן נח, גם הוא חייב בכבוד אביו ואמו. הרב מביא הוכחה כדעת הפוסקים הללו בהזכירו את דברי הגמרא (קידושין ל"א ע"א): "בעו מיניה מרב עולא (=שאלו את רב עולא): עד היכן [מצוות] כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו, מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון- ודמא בן נתינא שמו. פעם אחת ביקשו חכמים פרקמטייא (=סחורה) בששים רבוא שכר (כלומר: היתה לו עיסקא מסחרית שיכול להרויח ממנה ריוח גדול מאוד), והיה מפתח (=של מחסן הסחורות) מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו". ראה נוספת, מדברי המדרש (בראשית רבה, פרשה פ"ב, י"ד): "והרי הדברים קל וחומר, מה אם עשיו הרשע, שלא היה בידו מצוה אחת, על-ידי שהיה מכבד את אביו, היו מלכויות ושלטוניות רצות להידבק בו...". בדומה לזה, מוזכר במדרש אחר (בראשית רבה, פרשה מ"ו, ד'), המשבח את עשיו על שכיבד את אביו יצחק, בהביאו לו מאכלים מצידו אשר צד בשדה.

כא) בראשית פרשת תולדות פרק כז

(לו) ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: (מו) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת פאלה מבנות הארץ למה לי חיים:

מתוך: חמש דרשות [מהדורה א] – עמ' צט-ק

אנו קוראים בחומש, כי שנאת עשו ליעקב התחילה רק אחר תקרית הברכות. „ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי וישטטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו“. נשאלת השאלה: אם כעסו של עשו בא כתוצאה מזה שיעקב „רימה“ אותו, מדוע כעס רק בפעם השניה, לאחר מאורע הברכות? למה לא שנא את יעקב מיד לאחר מכירת הבכורה ליעקב בנויד עדשים? האם יש צורך לרמות אדם פעמיים כדי להביאו לידי שנאה; וכי פעם אחת אינה מספיקה?

התשובה נרמזה כבר. כל עוד שעשו חשב, כי רק את הבכורה רוצה יעקב, יהדות מסורתית: תפילין, ציצית, תפילה בציבור, שלש סעודות, קרבנות, בית המדרש; כל עוד שהוא האמין, כי יעקב חושב רק על קדושת מחיצות, רשות היחיד, וכי את רשות הרבים, את השדה עם ברכותיה, את העולם הרחב, השאיך לו, לעשו, — לא קינא עשו ביעקב. רק לאחר המעשה עם הברכות הסתכל עשו, כי יעקב שינה את דרכו, כי איננו מסתפק עוד בקדושת מחיצות בלבד, אלא רוצה הוא גם לכבוש את רשות הרבים, כי חושק הוא ב„טל השמים ומשמני הארץ“, כי בונה הוא בתי-ספר מודרניים, כי מקים הוא מבנים גדולים, תלמידיו הם אקדמאים משכילים, כי יעקב מסרב שעשו ייצג אותו בפני אבימלך ופיכול שר צבאו, כי יעקב רוצה לקחת מעשו את הזכות הבלעדית לדבר אודות יהדות, מחשבת היהדות והשקפת היהדות, ומעז לחוות דעה על מה שיש לדון עם אבימלך, — אז התחיל לשנוא את יעקב, כי יעקב נעשה מתחרתו. „וישטטם עשו את יעקב על הברכות אשר ברכו אביו“; הסכנת, לדעתו של עשו, טמונה בשאיסתו של יעקב לרכוש את שני הדברים — גם את הבכורה וגם את הברכות.

כב) בראשית פרשת תולדות פרק כז

(לז) ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני: (לח) ויאמר עשו אל אביו הברכה אחת הוא לך אבי ברכני גם אני אבי וישא עשו קלו ויבך:

מתוך: דברי הרב – עמ' רנח

הן גביר שמתיו לך וגוי הברכה אחת היא לך אבי וגוי (כ"ז, ל"ז). עיין ביאור בית הלוי בענין הברכות. והיה נראה לומר שיצחק מעולם לא נתכוון למסור את ברכת אברהם לעשו, אשר ענינה קדושת הארץ, וקדושת המצוות, והתקשרות האדם עם הקב"ה, ורק היתה כוונתו למסור לו ברכת טל השמים ומשמני הארץ, דהיינו עשירות ומותרות. ורבקה טעתה בחשבה שהתכוון למסור אף את ברכת אברהם לעשו, ולכך נודרה למנוע דבר זה, ובאמת מעולם לא היו חלוקים יצחק ורבקה בקשר לפרט הזה. וכעת כששמע עשו שבא אחיו במרמה ויקח את ברכתו – הן גביר שמתיו לאחיו וגוי, טען לאביו ואמר, הברכה אחת היא לך אבי, שאף שמסרת לו את ברכת העשירות, מכל מקום עדיין יש אצלך את ברכת אברהם שתוכל למסור לי. ובמדרש איתא שמשום וישא עשו את קולו ויבך, לפיכך הוצרכו בני ישראל ללכת לגלות. כלומר, מפני שבאותה שעה גילה עשו את רצונו שיקבל הוא את ברכת אברהם, על זה השיבו יצחק, משמני הארץ יהיה מושבך וגוי, שברכת ההצלחה הגשמית אני יכול למסור לשניכם, ואין כאן סתירה, אך ברכת אברהם מיוחדת היא אך ליעקב, ומחאי טעמא סידר יעקב את כל ענין קניית הבכורה מעשו אחיו, כי ידע שברכת אברהם צריכה להיות תלויה בבכורה.

ועיין סוף הפרשה (כ"ח, ד'), ויתן לך את ברכת אברהם בקשר לשידוך שלו, שמעולם לא נתכוון למסור ברכה זו לעשו. ועיין שם עוד (פס' ו') ושלח אותו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אותו וגוי, שברכת אברהם היתה על התנאי שלא ישא כנענית, שהרי הובטחו האבות שהארץ לא תישאר בידי הכנענים אלא תינתן לאבות, ואם ישאו להם נשים כנעניות, הרי ולדן כמותן, ויהיו כל בניהם כנענים, ותתבטל כל ההבטחה.

כג) בראשית פרשת תולדות פרק כח
(ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתה לרשתך
את ארץ מגרית אשר נתן אלקים לאברהם:

מתוך: ברכת יצחק – עמ' קצב-קצג

בדין עשרת השבטים ובני עשו

שמעתי ממור הגר"ד זצ"ל בשם זקנו הגר"ח זצ"ל, בהא דקאמר בגמ' יבמות (יז, א) דבאחד מהעשרת השבטים שקידש בזמן הזה אין חוששין לקדושין דעשאוים עובדי כוכבים גמורים ודריש ליה מקרא דכתיב בה' בגדו כי בנים זרים ילדו, דהוי דינא דאורייתא, דאם אחד נשתמד ובנו אינו מכיר כלל שהוא ישראל, שהאב נחשב לישראל מומר אבל בנו הוי עכו"ם גמור ופקע מיניה דין ישראל. וכן כתב המאירי (ע"ז כו, ב ד"ה נעשה), וז"ל: "כל שיצא מכלל דת יהודית ונכנס לו בכלל דת אחרת, הרי הוא אצלנו כבני אותה הדת שנכנס בה לכל דבר חוץ מגיטין וקדושין וכל זיקת אשה... ובנו מיהא גוי גמור, אף לענין גיטין וקדושין", עכ"ל.

והנה בהך דינא דעשרת השבטים הם כעכו"ם כיון שנשתמדו ונשתכח מהם זכר ישראל, נסתפק מור הגר"ד זצ"ל, מה יהא הדין אם אח"כ יכיר אחד שהינו ישראל ויעשה תשובה, האם בתשובתו לבד חוזר להיות דינו כישראל או שצריך גירות דאין הדין ישראל חוזר וניעור כיון שכבר נפסק.

ונראה דבזה נחלקו במשנה בסנהדרין (קי, ב) דתנן: "עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר, 'וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה'. מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינן חוזרים, דברי ר"ע. ור"א אומר, כיום הזה מה יום מאפיל ומאיר אף עשרת השבטים שאפילה להן כך עתידה להאיר להם". והנה מבואר דר"א סבר דעשרת השבטים עתידין לחזור הרי שתשובה מועלת להן וע"י תשובתם חוזר דינם להיות דין ישראל, אבל ר"ע סבר דאפילו אם יחזרו אינם חוזרים אלא ע"י גירות, ולא בתורת גאולת ישראל אלא שמקבלים אותם כשאר גרים, אבל בתורת עשרת השבטים אינם חוזרים לעולם.

ועיין בגמ' סנהדרין (נט, ב) דבני ישמעאל אינם חייבין במילה, שנאמר במילה "כי ביצחק יקרא לך זרע", וכן בני עשו אינם חייבין, שנאמר "ביצחק" ולא "כל יצחק". הרי חזינו דבני עשו אינם ישראלים, דרק מזרע יעקב הוי ישראל. אלא דצ"ע בגמ' קדושין (יח, א) דקאמר דעשו היה ישראל מומר, דא"כ למה אין בניו ישראלים וחייבים במצות מילה, אם לא דנימא שעשו היה ישראל אלא שנשוי הוי עכו"ם והבא על הנכרית וולדה כמותה. אבל זה אינו, דדעת הרמב"ן (בפ' אמור) היא דקודם מתן תורה דין ישראל היה הולך אחר האב.

וצ"ע בסתירת הסוגיות, דבגמ' קדושין איתא דעשו היה ישראל, וכאן מפורש דעשו נתמעט מדין ישראל מגזיה"כ ד'ביצחק' ולא 'כל יצחק'.

ואשר נראה לומר בזה, דעשו לא נתמעט מהיות ישראל, אלא דגזיה"כ היתה שכנסת ישראל תצא מיעקב ולא עשו, ואפילו אם לעשו ובניו היה דין ישראל, זהו רק שיהיו נלווים אל הכנסת ישראל, אבל לא שמחם תצא כנסת ישראל, ואין להם ירושה בארץ.

ונראה דבזה חלוק עשו מישמעאל, דידוע מה שכתבו המפרשים (עיין בחידושי הר"ד עה"ת פר' תולדות בשם הגר"ח) שישמעאל נתמעט מעיקרא מהיות ישראל, אבל עשו מעצמו לא נתמעט, ורק שלא כל זרע יצחק היו מוכשרים שתצא מהם כנסת ישראל, אבל היה יכול להיות או עשו או יעקב, אלא שנבחר אח"כ יעקב, אבל מתחילה היה גם עשו ראוי לכך, ולכן כשנולד היה ישראל, אלא דאח"כ כיון שנעשה עשו לישראל מומר, בניו אחריו נחשבים גוים גמורים, וכמש"כ לעיל.

וכן משמע מלשון הרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"ז) שכתב: "המילה נצטוה בה אברהם וזרעו בלבד, שנאמר אתה וזרעך אחריו, יצא זרעו של ישמעאל שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ויצא עשו שהרי יצחק אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך. מכלל שהוא לבדו זרעו של אברהם המחזיק בדתו ובדרכו הישרה", שבני עשו אינם חשובים זרעו כיון שאינם הולכים בדרכו של אברהם (ועיין בח' הגר"ד פ' תולדות). אלא דצ"ע, דהא מהגמרא לכאורה מבואר שבני עשו היו פטורים ממילה מגזיה"כ דביצחק ולא כל יצחק, ולפי"ד הרמב"ם הרי הן פטורים משום שהיו משומדים ונפקע מהן הדין ישראל.

אלא שנראה, שהנה כל מה שבנו של יצחק מתייחס אחריו להיות ישראל היה ע"פ גזיה"כ ד'ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך', אך כיון שהברית הזו נאמרה רק ליעקב ולא לעשו, הרי בני עשו אינם ישראלים, כיון שלעולם לא נאמרה להם הבטחה זו, ורק מעשו שתחילה היה ראוי להיות ישראל, לא נמנע ונפקע הדין ישראל מעיקרא, עקב כך שגם הוא בכלל ההבטחה הזו אם היה בוחר להיות ישראל, אבל אין זה ענין לבניו שמתחילה לא היו ראויים להיות ישראל.

כד) בראשית פרשת תולדות פרק כח

(ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולירעך אתך לרשתך
את ארץ מגוריך אשר נתן אלקים לאברהם:
(ו) וירא עשו כי ברח יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו
משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען:
(ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו:

מתוך: דברי הרב – עמ' רס

תנאי הברכה

ונראה לפרש שיצחק מעולם לא נתכוון לברך את עשו בברכת אברהם (אשר היא הברכה הרוחנית, הכוללת ירושת היהדות ומתנת הארץ), אלא רק נתכוון לברכו בברכות הגשמיות, והראיה, שהרי בסוף פרשת תולדות לאחר שכבר נתודע לו שיעקב הטעהו, עדיין המשיך יצחק לברכו ליעקב בברכת אברהם (כ"ח, ד'), לרשתך את ארץ מגוריך וגו'. והתנאי שהוטל בברכת אברהם היה על מנת שלא יקח אשה מבנות כנען (פס' ו'). ועיין שם (פס' ח'), וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וגו', ואף קבע את דירתו בארץ ישראל, שאולי לא יקיים יעקב את התנאי בהיותו בפדן ארם, ויחשב לו חיתונו זה עם מחלת בת ישמעאל כקיום התנאי, שאולי יזכה הוא (עשו) לרשת את הארץ עם ברכת אברהם. אך פשיטא שלא היה בזה משום קיום התנאי, שהרי כתוב (סוף פי תולדות) על נשיו לו לאשה, ופירש רש"י שלא גירש את הראשונות. ועיין עוד בפרשת וישלח, עשו לקח את נשיו מבנות כנען (ל"ו, ב'), שהתורה מדגישה ענין זה שלא קיים עשו את התנאי הנצרך לברכת אברהם.